

Pedagogical Contexts 2022, No. 1(18)
www.kontekstypedagogiczne.pl
ISSN 2300-6471
pp. 95–114
<https://doi.org/10.19265/kp.2022.1.18.350>

Patryk Kujan

<https://orcid.org/0000-0002-9556-8197>
Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku-Białej
pkujan@ath.bielsko.pl

PERCEPCJA SIEBIE W OPINIACH BADANYCH WYCHOWANKÓW ZAKŁADU POPRAWCZEGO, UCZNIÓW ORAZ SENIORÓW – BADANIA PILOTAŻOWE

SELF-PERCEPTION IN THE OPINIONS OF CORRECTIONAL FACILITY ALUMNI, STUDENTS AND SENIORS – A PILOT STUDY

Słowa kluczowe:

samoocena,
percepcja,
wizerunek,
badania

Streszczenie: Samoocena to myślenie o sobie, które wpływa na nastrój, sposób zachowania czy relacje z innymi. Podstawą samooceny są sądy i opinie odnoszące się własnej osoby. Elementy konstruujące samoocenę to przede wszystkim akceptacja i odrzucenie. W artykule zawarto analizę odpowiedzi trzech grup (wychowanków zakładu poprawczego, uczniów szkoły sportowej i osób powyżej 60 roku życia) na pytania odnoszące się do wyglądu, postrzegania siebie (innych), pozycji w grupie (postrzeganie cech lidera) oraz zdobywania szacunku. Badania mają charakter wstępny. W artykule skupiono się na wskazaniu podstawowych informacji z uwzględnieniem różnic istotnych dla poszczególnych grup. Wyobrażenie i ocenianie siebie przez pryzmat fizyczności jest zagadnieniem towarzyszącym ludziom w każdym wieku i sytuacji życiowej. Zasadą jest jednak różnicowanie w postrzeganiu poszczególnych – istotnych – cech wpływających na wizerunek. Każdy człowiek we właściwy dla

siebie sposób przetwarza informacje o rzeczywistości i jednocześnie zakłada odpowiedni jej obraz.

Keywords:
self-esteem,
perception,
image, research

Summary: Self-esteem is thinking about oneself. It is an attitude that builds mood, shapes behavior or relations with others. The basis of self-esteem are judgments and opinions about oneself. Elements that construct self-esteem are primarily acceptance and repulsion. The article contains the analysis of the answers of three groups (the pupils of a correctional institution, the pupils of a sports school and the people over 60 years old) referring to appearance, perception of oneself (others), position in a group (perception of leader's features), gaining respect. The article focuses on indicating the basic information, considering the differences that are important for each group. Self-image and self-evaluation through the prism of physicality is an issue that accompanies people of all ages and life situations. As a rule, however, there are differences in the perception of certain – important – features that influence the image. Every person, in their own way, processes information about reality and at the same time assumes its appropriate image.

Wprowadzenie

Każdy z nas codziennie realizuje społecznie niezbędne zadania dzięki właściwej percepcji siebie, ocenie swoich zdolności, a ponadto współzależności oraz osobowości. Wpływ na to, jacy jesteśmy, wywiera środowisko społeczne, które nierzadko kompensuje poszczególne braki. Coraz częściej – świadomie – dostrzega się konieczność budowania wizerunku na podstawie samooceny. Oczyszczająca staje się zależność postrzegania siebie i skutecznej realizacji stawianych sobie zadań. Samoocena, czyli „zespół sądów i opinii, które jednostka odnosi do swoich właściwości fizycznych, psychicznych i społecznych” (Besz, 2012, s. 1), konstruuje intencjonalność działań. Niezbędnym elementem na drodze do samooceny jest postrzeganie własnej cielesności, na co wpływa nie tylko rzeczywisty wygląd zewnętrzny, ale również opinie innych osób na ten temat czy odczuwany w danej chwili nastrój. Brak akceptacji swojego wyglądu (jego elementów) może rodzić poczucie wstydu, unikanie innych osób, słykanie relacji.

Zasadą staje się zatem konieczność poznania struktury wizerunku własnego ciała oraz czynników go kształtujących. W artykule przedstawiono wyniki wstępnych badań z wykorzystaniem ankiety. Respondenci – trzy zróżnicowane grupy (z zakładu poprawczego, uczniowie szkoły sportowej oraz seniorzy) – wskazali elementy składające się na własny wizerunek, w szczególności w kontekście cielesności, oceny wyglądu ciała czy właściwości wpływających na postrzeganie go przez innych.

To, jacy jesteśmy, nie wynika jedynie z biologii, genów czy niezależnych czynników zewnętrznych. Postrzeganie siebie, swojego wizerunku staje się składową samooceny. Buduje obraz siebie w kontekście akceptacji, a przez to kreuje sposób, w jaki odbierają nas inni. Wyobrażenie siebie – wizerunku czy zachowania – nie jest prostą sumą wrażeń dostarczanych przez nasz mózg. Rzeczywistości nie czytamy bezpośrednio, nie jest lustrzanym odbiciem świata zewnętrznego. Zdanie jednej osoby może mieć dla różnych ludzi odmienne znaczenie. Sytuacja, warunki, mimika czy intonacja głosu powodują interpretację wypowiedzi (Ostafińska-Molik, 2014, s. 61). Ludzie w różny sposób poznają rzeczywistość. Inaczej myślą, postrzegają, przeżywają, decydują. Różnią się także tym, co stanowi treść ich poznania, na co kierują swoją uwagę. Każdy człowiek we właściwy dla siebie sposób przetwarza informacje o rzeczywistości i jednocześnie zakłada odpowiedni jej obraz (John-Borys, 1994, s. 15).

Samoocena i wizerunek

Samoocena definiowana jest jako obraz siebie budujący poczucie własnej wartości oraz istotne kryterium osobowości człowieka. To, czego doświadczamy, wydarzenia naszego życia układają się w obraz, budując postawę wobec własnego *ja* (Kulas, 1986, s. 6–7). To swoisty układ informacji, który pozwala na poznanie siebie, ocenę własnych możliwości oraz podejmowanie aktywności adekwatnych do sytuacji. Samoocena¹ to „subiektywna ocena powstająca na bazie dokonania bilansu osobistych sukcesów i porażek” (Weber-Rajek, Ciechanowska, Mieszkowski, Niespodziński, Wycech i Perzyńska, 2014, s. 57). W centrum myślenia o sobie odnajdujemy potrzebę przetwarzania informacji dotyczących *ja* oraz otaczającego świata. Można zatem uznać, że to, jacy jesteśmy, warunkowane jest przez samoocenę – to, co wiemy o samym sobie,

¹ Samoocena (*self esteem*) to pojęcie, które do psychologii wprowadził w 1890 roku amerykański psycholog i filozof William James.

oraz przekonania dotyczące istotnych zjawisk. Proces ten zachodzi w ciągu życia wraz z nabywaniem indywidualnych doświadczeń. Samoocena zakłada świadomość siebie, przez co staje się motorem decyzji i dążeń życiowych. W generalnym ujęciu składa się z komponentu intelektualnego, emocjonalnego i behawioralnego.

Tabela 1

Komponenty samooceny

Komponent	Opis
intelektualny	opinie o sobie oraz wartościowanie własnych cech i zachowań (pytanie: Jaki jestem?)
emocjonalny	emocje, uczucia, doświadczenia, co i jak przeżywasz i odczuwasz względem siebie samego (pytanie: Czy lubię siebie?)
behawioralny	zachowania, jakie adresujesz do siebie i innych (pytanie: Dlaczego to robię?)

Źródło: opracowanie własne.

W kontekście samooceny odnajdujemy rozważania dotyczące najczęściej dwóch pojęć, tj. samooceny szczegółowej i samoocena globalnej, pomiędzy którymi obserwuje się powiązania wskazane w modelach *Top-Down* oraz *Bottom-Up*. Model *Bottom-Up* zakłada, że subiektywne odczuwanie szczęścia jest pewnym ogólnym rachunkiem i zawiera w sobie całościowe zadowolenie z życia. Składa się z pomniejszych satysfakcji, w szczególności z tego, co posiadamy, kim jesteśmy, kogo mamy blisko siebie, jaki jest stan naszego zdrowia, a nawet jaka jest sytuacja kraju. Kalkulacja doświadczeń może być bardziej złożona. Uwzględnia ona przecież wymiar czasowy – pamięć, ze wszystkimi towarzyszącymi jej uproszczeniami. Podejście *Top-Down* odwraca kierunek, wskazując, że zadowolenie z życia, to, co odczuwamy jako poczucie szczęścia, jest zazwyczaj stałe, a samoocena globalna ma wpływ na to, co szczegółowe (Cieślińska, 2013, s. 98–100). Zasadą oceniania, także w kontekście samooceny, jest porównanie. Akceptacja własnego wyglądu przefiltrowana przez samoocenę pozwala na podejmowania otwartych, spójnych działań. Wygląd buduje wiarę, kształtuje tożsamość i poczucie własnej odrębności (dotyczy myślenia o swoich zasobach i warunkach). Podlega on ciągłej ocenie – w kontekście percepcji bądź przekonania (o sobie). Wizerunek (łac. *imago*) rozumiany jest jako obraz i symbol, wyobrażenie, rzeczywiste podobieństwo do stanu naturalnego. W tym słowie zawiera się także wyobrażenie budowane z pomocą zmysłów, idei czy obraz myślowy (Sampson, 1996, s. 15).

wizerunek

wizerunek zewnętrzny ► wygląd, postawa, mowa ciała, pierwsze wrażenie, ocena zewnętrzna

wizerunek wewnętrzny ► postrzeganie siebie, akceptacja

Schemat 1.

Wizerunek.

Źródło: opracowanie własne.

Ocena swojego wyglądu (wizerunku ciała) to istotny fragment samooceny globalnej. Wygląd (ciało) jest częścią kształtowania się tożsamości: ciągłości, integralności, spójności i treści wewnętrznej. Jest wyraźnym elementem *ja* i podlega społecznej ocenie (Buczak i Samujło, 2013, s. 233). Znaczenie wyglądu i obraz siebie (swojego ciała) nabierają znaczenia w okresie adolescencji. Postrzeganie to buduje stosunek do siebie i innych. W tym kontekście mówimy o *ja cielesnym* kształtowanym przez percepcję własnego wyglądu, lecz także doświadczeń cielesnych czy funkcji ciała (Schier, 2010, s. 11).

Pytanie, które pojawia się w orbicie zainteresowań współczesnej nauki, odnosi się do zasadności słów: *Sukces podnosi samoocenę*. Bez wątpienia tak postawiona teza wydaje się zasadna, niemniej jednak pojęcie samooceny kształtowane przez pryzmat osiągnięć, wyznaczania celów i zasobów udowadnia, że wysoka samoocena bardziej przyczyni się do sukcesów niż jest ich rezultatem. Tabela 2 wskazuje na wyznaczniki samooceny.

Tabela 2

Wyznaczniki samooceny

Wyznaczniki samooceny		
pozytywne – samoocena wysoka	Negatywne – samoocena niska	Samoocena w kontekście społecznym
wyznaczanie celów i realizacja zadań	powstrzymanie aktywności, ucieczka przed zagrożeniem	ostracyzm lub akceptacja
przekonania o własnych możliwościach	trudność w dostrzeganiu rezultatu działań	odrzućenie lub przynależność
skuteczne planowanie	słabe radzenie sobie z porażkami, motywacja efektem poniesionych porażek	apatia lub aktywność społeczna

Wyznaczniki samooceny		
Pozytywne – samoocena wysoka	Negatywne – samoocena niska	Samoocena w kontekście społecznym
radzenie sobie z trudnymi zadaniami	unikanie trudnych zadań	unikanie lub prezentacja
doskonalenie zalet	postrzeganie siebie przez pryzmat porażek	wrogość lub sympatyzowanie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bandura, 1982, s. 122–147; Solar, 2017, s. 10–14.

Samoocena, którą wiążemy z cielesnym aspektem *ja*, to nie tylko percepcja własnego wyglądu. Obraz ciała, a w szczególności: seksualność (atrakcyjność), sprawność i kondycja czy akceptacja wagi, jest wyznacznikiem generalnie pojętego zadowolenia. Postrzeganie własnego ciała jest czynnikiem konstytuującym obraz samego siebie, ponadto może wpłynąć na zniekształcenie tego obrazu (Sikorska, 2010, s. 135). To, jak siebie oceniamy, wynika także z postrzegania swojego wieku². Wiek kalendarzowy to liczba przeżytych lat, ustalona na obszarze całej ziemi przez różnorodne uwarunkowania. W Europie³ okres starzenia się to przedział pomiędzy 40 a 70 rokiem życia, okres po 70 roku życia metrykalnie uważany jest za starość (Błachnio, 2012, s. 17–20).

Metoda

Problematyka samooceny, cielesności i wizerunku jest obecna w rozważaniach pedagogicznych, rzadziej jednak odnajdujemy ją w obszarze resocjalizacji.

² Amerykańska projektantka Pat Moore przeprowadziła eksperyment. Przez trzy lata żyła w Nowym Jorku w przebraniu starej kobiety, badając reakcje otoczenia. Porównując zachowania tych samych sprzedawców, zauważyła, że kiedy funkcjonowała w przebraniu starej kobiety, to oszukiwano ją przy wydawaniu reszty, ludzie wypychali się przed nią w kolejkach, narażona była na wyzwiska, impertynencje i upokorzenia. Kiedy ci sami sprzedawcy mieli kontakt z młodą Pat, ich zachowanie było diametralnie różne – byli uprzejmi, mili i pomocni. Eksperyment ten 26-letnia Moore kontynuowała przez blisko cztery lata, odwiedzając 116 miast w 14 państwach na świecie. Por. <https://poradniaonline.wordpress.com/2014/02/07/starosc/>.

³ Metrykalnie starość wyznaczana jest według uwarunkowań panujących w różnych rejonach świata. W Afryce ludzie starzeją się wcześniej niż w Europie, dlatego osoba po 50 roku życia uważana jest za starą. Na dalekim wschodzie 70-latek jest uznawany za osobę w wieku średnim. Wiek biologiczny to poziom wykorzystania organizmu, witalności i ogólnej sprawności. Wiek biologiczny może istotnie różnić się od metrykalnego, ponieważ zależy od czynników genetycznych, warunków środowiskowych czy stylu życia.

W prezentowanych badaniach pilotażowych podjęto zatem próbę poszukiwania odpowiedzi na pytania odnoszące się do samooceny i wizerunku siebie. Celem tych badań było poznanie przekonań dotyczących postrzegania siebie wśród badanych: wychowanków zakładu poprawczego (wychowankowie), uczniów szkoły sportowej mieszkających w internacie (uczniowie) i osób powyżej 60 roku życia (seniorzy).

W odniesieniu do celu sformułowano następujące problemy badawcze:

1. Jakie elementy (wygląd, cechy) w opiniach badanych są kluczowe do dokonania oceny swojego wizerunku?
2. W jaki sposób wizerunek, wygląd w opiniach badanych wpływa na postrzeganie siebie i innych?
3. Czy bycie tzw. liderem wiąże się z *dobrym* wyglądem?

Eksploatacja miała charakter sondażowy, co pozwoliło na uzyskanie opinii w zakresie prowadzonych badań. W toku zbierania informacji posłużono się techniką ankiety (za pomocą przygotowanego kwestionariusza). Badania sondażowe obejmują zjawiska społeczne o istotnym znaczeniu. Zasadniczą funkcją sondażu diagnostycznego jest zbieranie informacji o interesujących badacza problemach (w wyniku sondowania opinii). Inaczej mówiąc, częścią składową owej metody jest zadawanie respondentom pytań.

Badania przeprowadzane zostały w trzech grupach. Spośród ogólnej liczby respondentów (91 osób) 22 to podopieczni zakładu poprawczego, 27 to uczniowie szkoły sportowej, a 42 to osoby powyżej 60 roku życia (powiat wodzisławski).

Tabela 3
Badani – zestawienie

Badani	N = 91	Wiek respondentów
Wychowankowie	22	16–20 lat
Uczniowie	27	15–19 lat
Seniorzy	42	65–84 lat

Źródło: badania własne.

Badanie przeprowadzono z wykorzystaniem ankiety składającej się z 10 pytań (pytania zamknięte z odpowiedziami ilościowymi i pytania otwarte).

Wyniki

Respondentom zadano pytania odnoszące się do postrzegania i oceniania przez pryzmat wyglądu. Odpowiedzi zawarto w tabelach 4 i 5.

Tabela 4

Odpowiedzi na pytanie: Czy Twój wygląd ma wpływ na to, jak jesteś oceniany?

Odpowiedzi	Wychowankowie		Uczniowie		Seniorzy	
	N = 22	%	N = 27	%	N = 42	%
Tak	12	54,55	25	92,59	30	71,43
Nie	10	45,45	2	7,41	12	28,57
Nie wiem	0	–	0	–	0	–

Źródło: badania własne.

Analiza odpowiedzi wskazuje na różnice w postrzeganiu sytuacji zawartej w pytaniu. Osobiste odniesienie się do oceny wyglądu (doświadczenia badanych) wyrażone zostało poprzez zaznaczenie odpowiedzi twierdzącej. Większość badanych: 54,55% wychowanków, 92,59% uczniów i 71,43% seniorów, wskazała, że ich wygląd wpływa na to, jak są oceniani. Badani niezależnie od wieku i sytuacji życiowej uznali, że jest to ważne kryterium oceny. Badania CBOS-u⁴ pokazują, że dorośli Polacy (90%) uznają wygląd zewnętrzny za niebagatelny. Atrakcyjny wizerunek przesądza o sukcesie w życiu osobistym i poprawia jakość życia. Ludzie zadbani i atrakcyjni oceniani są w kategoriach pozytywnych cech. Osoby atrakcyjne fizycznie wzbudzają jednocześnie więcej zaufania i częściej skłonni jesteśmy nieść im pomoc. W tym kontekście respondentów poproszono o wyrażenie opinii na temat znaczenia wyglądu w ich otoczeniu. Wyniki przedstawia tabela 5.

⁴ https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2003/K_152_03.PDF

Tabela 5

Odpowiedzi na pytanie: Czy w Twoim otoczeniu wygląd ma znaczenie?

Odpowiedzi	Wychowankowie		Uczniowie		Seniorzy	
	N = 22	%	N = 27	%	N = 42	%
Tak	11	50,00	11	40,74	26	61,90
Nie	10	45,45	16	59,26	14	33,33
Nie wiem	1	4,45	1	3,70	2	4,76

Źródło: badania własne.

Inaczej odpowiedzi kształtują się, kiedy pytamy o znaczenie wyglądu (w ogóle) w otoczeniu. Na tak postawione pytanie jedynie grupa badanych seniorów w większości (61,90%) odpowiedziała twierdząco. Wśród badanych wychowanków 50% udzieliło odpowiedzi *tak*, natomiast wśród uczniów odpowiedź twierdzącą wskazało 40,74% badanych.

Analiza odpowiedzi na stawiane pytania wskazuje na różnice wynikające z sytuacji życiowej, osobistej i wieku badanych. Badani uczniowie uznali, że wygląd ma wpływ na to, jak są oceniani (92,59% badanych uczniów szkoły sportowej udzieliło odpowiedzi twierdzącej na pytania: *czy wygląd ma wpływ na to, jak jesteś oceniany*). Ci sami badani w mniejszości opiniują, że w ich otoczeniu wygląd ma znaczenie. Odpowiedzi grup wychowanków i seniorów, wskazane w tabelach 4 i 5, na pytania dotyczące wyglądu i jego oceny są do siebie podobne.

Kolejne pytania (zadane wychowankom zakładu poprawczego i uczniom szkoły) dotyczyły elementów wyglądu ocenianych pozytywnie i negatywnie (tabele 6 i 7).

Tabela 6

Elementy wyglądu oceniane korzystnie przez innych – opinie badanych

Najczęstsze odpowiedzi	Wychowankowie		Uczniowie	
	N = 22	%	N = 27	%
ubiór	4	18,18	10	37,04
budowa ciała	5	22,72	3	11,11
sylwetka	4	18,18	5	18,51

Najczęstsze odpowiedzi	Wychowankowie		Uczniowie	
	N = 22	%	N = 27	%
oczy	1	4,55	7	25,93
higiena	6	27,27	–	–
tatauaże	2	9,09	–	–
fryzura	1	4,55	8	29,63
nie wiem	5	22,72	5	18,51

Źródło: badania własne. Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci udzielali wielu odpowiedzi.

Tabela 7

Elementy wyglądu oceniane negatywnie przez innych – opinie badanych

Najczęstsze odpowiedzi	Wychowankowie		Uczniowie	
	N = 22	%	N = 27	%
ubiór	2	9,09	7	25,92
budowa ciała	1	4,54	5	18,51
sylwetka	2	9,09	3	11,11
twarz	–	0	5	18,51
higiena	1	4,54	2	7,40
tatauaże	2	9,09	–	0
blizny	–	0	1	3,70
zęby	–	0	2	7,40
fryzura	–	0	7	25,92
nie wiem	16	72,72	5	18,51

Źródło: badania własne. Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci udzielali wielu odpowiedzi.

Spośród elementów wyglądu ocenianych pozytywnie uczniowie szkoły sportowej wskazali przede wszystkim: *ubiór* (37,04%), *oczy* (25,93%) i *fryzurę* (29,63%) Dla wychowanków zakładu poprawczego były to *budowa ciała* (22,72%) i *higiena* (27,27%). Jako oceniane negatywnie uczniowie zaznaczyli: *budowę ciała* (18,51%), *twarz* (18,51%) i *fryzurę* (25,92%). Co istotne,

wychowankowie zakładu poprawczego na tak stawiane pytanie odpowiedzieli w większości *nie wiem* (72,72%). Różnice wynikające z odpowiedzi respondentów mają odniesienie do sytuacji osobistej badanych i stawianych przed nimi (przez najbliższe otoczenie) oczekiwań. Zakład poprawczy jest nazywany instytucją totalną, wychowankowie są odizolowani od społeczeństwa nie tylko fizycznie (przez wysokie mury) czy społecznie (system nakazów i zakazów), lecz także kulturowo. Wygląd kojarzy się tu z siłą i szacunkiem (budowa ciała, higiena).

Szacunek, poważanie, uznanie to pojęcia obecne w kontekście rozważań dotyczących wizerunku, wyglądu i przypisanych im cech. Celem doprecyzowania opinii badanych (seniorów) zadano dwa pytania: *W jaki sposób zdobywa się szacunek innych osób?* oraz *W jaki sposób ludzie młodzi zdobywają szacunek innych osób?* Zestawienie najczęstszych odpowiedzi zawarto w tabeli 8.

Tabela 8
Szacunek – opinie badanych seniorów

Najczęstsze odpowiedzi	W jaki sposób zdobywa się szacunek innych osób?		W jaki sposób ludzie młodzi zdobywają szacunek innych?	
	N = 42	%	N = 42	%
będąc pomocnym, życzliwym	15	35,71	5	11,90
szanując innych	8	19,04	4	9,52
poprzez kulturę osobistą	6	14,28	4	9,52
poprzez postawę	4	9,52	4	9,52
empatia	8	18,04	–	0
będąc przyjacielem	4	9,52	2	4,76
będąc sympatycznym	3	7,14	6	14,28
przebojowością	–	0	5	11,90
poprzez wygląd, aspekt materialny	–	0	9	21,42
poprzez poczucie humoru	2	4,76	2	4,76
dobrym wykształceniem	2	4,76	–	0
negatywnym zachowaniem	–	0	9	21,41
brak odpowiedzi	2	4,76	4	9,52

Źródło: badania własne. Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci udzielali wielu odpowiedzi.

Badani seniorzy na pytanie *W jaki sposób zdobywa się szacunek innych osób?* najczęściej wskazali odpowiedź *będąc pomocnym, życzliwym* (35,71%) następnie w kolejności były odpowiedzi *szanując innych* (19,04%) oraz *empatia* (18,04%). Warte podkreślenia jest, że badani nie wskazali odpowiedzi odnoszących się do przebojowości czy aspektu materialnego. Odpowiedzi na pytanie *W jaki sposób ludzie młodzi zdobywają szacunek innych?* (wyobrażenie, przekonanie, obserwacja) kształtowały się inaczej. Najczęstszymi wskazaniami były: *poprzez wygląd, aspekt materialny* (21,42%), *negatywnym zachowaniem* (21,41%), *będąc sympatycznym* (14,28%) i *przebojowością* (11,90%).

Kolejne pytanie służyło poznaniu opinii wychowanków zakładu poprawczego i uczniów szkoły na temat szacunku. Na pytanie otwarte: *W jaki sposób zdobywasz szacunek rówieśników?* respondenci udzielali wielu odpowiedzi, powtarzające się wskazania ujęto w tabeli 9.

Tabela 9

Szacunek – opinie badanych wychowanków i uczniów

	Wychowankowie	Uczniowie
Szacunek innych zdobywa się poprzez:	<ul style="list-style-type: none"> – nie zdobywam, bo nie mam kolegów, – jestem sobą, nie udaję innej osoby, – poprzez zachowanie, – dbam o higienę osobistą i nie robię z siebie nie wiadomo kogo, – jestem lojalny, prawdziwy i pomagam innym, – używam przemocy (biję). 	<ul style="list-style-type: none"> – jestem sobą, – mam ciekawe zainteresowania, – pomagam w zadaniach, mam dobre wyniki w sporcie, – jestem sympatyczną osobą, – jestem szczerą osobą, budzę zaufanie, – nie dbam o szacunek innych, – poprzez swoje zachowanie, – pomagam innym, – jestem uczciwą osobą, – gdy inni mnie szanują, odpłacam się tym samym, – słucham innych, – jestem miłą i uprzejmą osobą, – poprzez otwartość, śmiałość, – poprzez poczucie humoru.

Źródło: opracowanie własne.

W ujęciu procentowym wyszczególniono, że wychowankowie zakładu poprawczego najczęściej udzielali odpowiedzi: *nie zdobywam (szacunku) / nie mam kolegów w placówce* (45,45%) oraz *jestem sobą, nie udaję innej osoby* (27,27%). Natomiast uczniowie szkoły najczęściej zaznaczali odpowiedź: *jestem sobą*

(47,61%). Ponadto wskazali na: *ciekawe zainteresowania* (21,42%), *dobre wyniki w sporcie* (19,04%) oraz *bycie sympatycznym* (11,90%). Wydaje się zatem, że udzielana odpowiedź *warto być sobą* jest dominująca wśród młodych ludzi. Ten rodzaj indywidualizmu, wyróżnienia się, słuchania siebie (swojej intuicji) staje się nadrzędny w budowaniu własnego wizerunku.

Bycie liderem wiąże się z odpowiednim usposobieniem i cechami charakteru. Jack Zenger i Joseph Folkman mówią o liderze jako kimś, kto buduje pozytywne relacje, generuje współpracę, rozwiązuje konflikty i udziela szczerých informacji zwrotných (Zenger i Folkman, 2019, s. 3). Czy zatem w myśleniu o liderze mieści się wyobrażenie jego wyglądu (wizerunek)? Jakimi cechami i umiejętnościami dysponuje lider i czy w opiniach badanych osoba lidera posiada sprecyzowany obraz zbudowany z cech fizycznych i umiejętności? Opinie badanych w zakresie wyglądu, cech i umiejętności lidera prezentują tabele 10 i 11.

Tabela 10

Elementy wyglądu liderów – opinie badanych

Udzielone odpowiedzi	Wychowankowie		Uczniowie		Seniorzy	
	N = 22	%	N = 27	%	N = 42	%
higiena osobista, schludny wygląd	1	4,55	–	–	18	42,86
markowe ubrania	5	22,73	7	25,93	24	57,14
tataż	–	–	–	–	–	–
włosy	–	–	3	11,11	–	–
twarz	–	–	6	22,22	2	4,76
uśmiech	–	–	2	7,41	2	4,76
budowa ciała, sylwetka	2	9,09	11	40,74	3	7,14
nie ma takich	11	50,00	–	–	3	7,14
nie wiem	4	18,18	7	25,93	–	–
brak odpowiedzi	3	13,64	2	7,41	2	4,76

Źródło: badania własne. Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci udzielali wielu odpowiedzi.

Opinie na temat wyglądu liderów wskazują na różnice, lecz także podobieństwa w ocenie omawianego zagadnienia. W odpowiedziach uczniów i wychowanków odnajdujemy podobieństwa między innymi w zakresie udzielania

odpowiedzi *nie wiem* i *nie ma takich*. Seniorzy, wskazując elementy wyglądu lidera, zaznaczyli *markowe ubrania* (57,14%) oraz *higienę osobistą i schludny wygląd* (42,86%). Dla uczniów szkoły sportowej elementami wyglądu lidera są przede wszystkim *budowa ciała, sylwetka* (40,74%) oraz *markowe ubrania* (25,93%). Co czwarty badany uczeń udzielił odpowiedzi *nie wiem* (25,93%). Wychowankowie zakładu poprawczego najczęściej wskazywali, że *nie ma takich* elementów wyglądu (50,00%), bądź też udzielali odpowiedzi *markowe ubrania* (22,73%) i *nie wiem* (18,18%).

Tabela 11

Cechy i umiejętności liderów – opinie badanych

Udzielone odpowiedzi	Wychowankowie		Uczniowie		Seniorzy	
	N = 22	%	N = 27	%	N = 42	%
kreatywny	1	4,55	3	11,11	2	4,76
dobrze wychowany/ kulturalny	–	–	6	22,22	8	19,05
komunikatywny	–	–	3	11,11	16	39,10
empatyczny	1	4,55	3	11,11	22	52,38
prawy			3	11,11	–	–
pewny siebie	2	9,09	9	–	6	14,28
sprawni fizycznie	1	4,55	3	11,11	2	4,76
inteligentny	–	–	1	3,70	2	4,76
wytrwały	–	–	4	14,81	–	–
lojalny	3	13,64	–	–	–	–
wykształcony	–	–	–	–	11	26,19
szanujący innych	2	9,09	–	–	3	7,14
brak szczególnych cech/ nie ma takich cech	6	27,27	–	–	2	4,76
nie wiem/ brak odpowiedzi	6	27,27	7	25,93	1	2,38

Źródło: badania własne. Dane nie sumują się do 100%, gdyż respondenci udzielali wielu odpowiedzi.

Analiza odpowiedzi badanych wskazuje na różnice związane z postrzeganiem cech i umiejętności liderów. Należy jednak zaznaczyć, że dla wychowanków i uczniów pytanie stanowiło podobną trudność, czego dowodzi zaznaczona

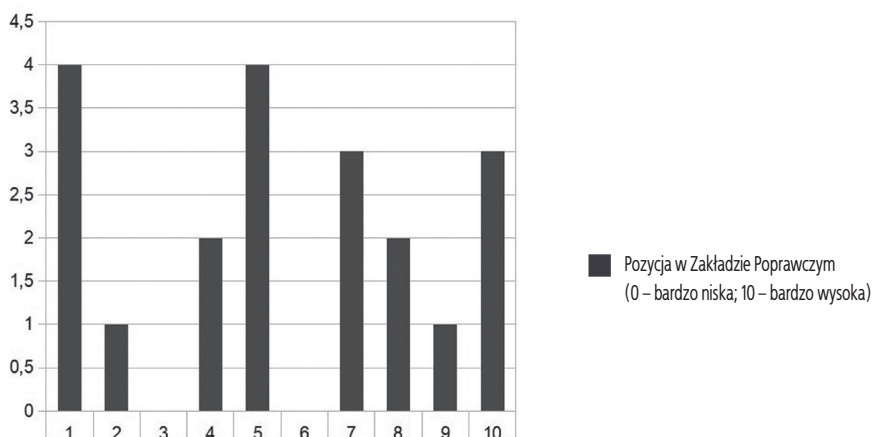
odpowiedź *nie wiem* lub brak odpowiedzi (27,27% wychowanków i 25,93% uczniów). Badani wychowankowie najczęściej udzielali odpowiedzi *nie ma takich cech* lub wskazywali odpowiedź *lojalność*, uczniowie – *dobre wychowanie, kulturę i wytrwałość*, natomiast seniorzy *empatię, komunikatywność i wykształcenie*.

Przekonanie, że lider powinien być wyposażony w zestaw (uniwersalnych?) cech, które mają go odróżnić od kogoś mniej skutecznego, jest powszechne. Próby wskazania na owe cechy kończą się zazwyczaj niepowodzeniem. Nie oznacza to jednak, że pozostają one bez znaczenia. Łącznie z umiejętnościami i zachowaniem budują obraz kogoś skutecznego w konkretnej sytuacji, danym czasie i miejscu⁵. Wedle przedstawionych wyników lider ma sprecyzowany wizerunek, oparty na cechach zewnętrznych, jak: schludny wygląd, markowe ubrania, odpowiednia sylwetka i budowa ciała, ładna twarz. Odpowiedzi respondentów są bardzo zróżnicowane, wyszczególniono bowiem:

- lojalność, szacunek, pewność siebie (wychowankowie),
- dobre wychowanie, wytrwałość (uczniowie),
- dobre wychowanie, kulturę osobistą, komunikatywność, empatię i wykształcenie (seniorzy).

Podsumowaniem badań stało się pytanie o pozycję rówieśniczą. Wychowanków zakładu poprawczego i uczniów szkoły sportowej poproszono o zaznaczenie na skali swojej pozycji w zakładzie/szkole (gdzie 0 oznacza bardzo słabą, a 10 najwyższą).

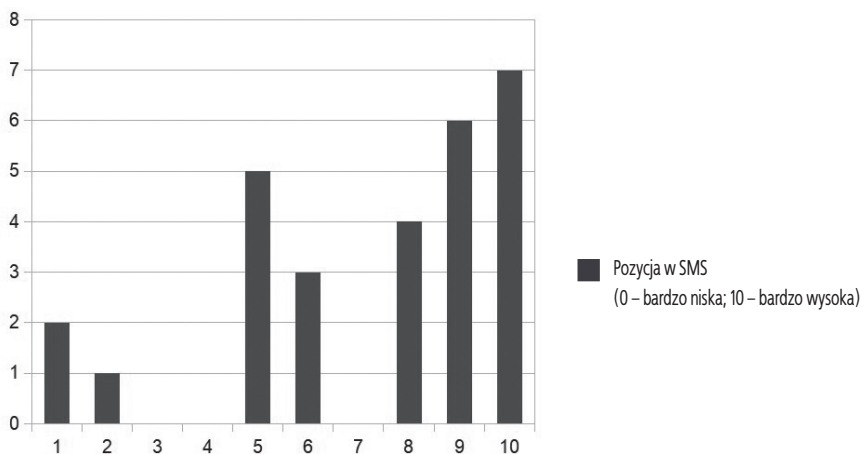
⁵ Por. teorie NLW Freda Fiedlera, ewolucyjny model przywództwa.

Wykres 1.

Opinie badanych wychowanków zakładu poprawczego na temat pozycji w grupie rówieśniczej. Skala zawiera 10 stopni od 1 do 10, gdzie 1 oznacza bardzo niską pozycję w grupie, natomiast 10 najwyższą pozycję w grupie rówieśniczej.

Źródło: badania własne.

Wykres 2.

Opinie badanych uczniów na temat pozycji w grupie rówieśniczej. Skala zawiera 10 stopni od 1 do 10, gdzie 1 oznacza bardzo niską pozycję w grupie, natomiast 10 najwyższą pozycję w grupie rówieśniczej

Źródło: badania własne.

Wyniki ukazują, że subiektywna pozycja badanych uczniów w grupie rówieśniczej jest wyższa niż wychowanków zakładu poprawczego. Większość uczniów (62,96%) określiła swoją pozycję w grupie jako wysoką lub bardzo wysoką (wskazania od 8 do 10). Takiej odpowiedzi udzieliło jedynie 27,27% badanych wychowanków. Tylko 11,11% badanych uczniów określiło swoją pozycję rówieśniczą w zakresie niskiej i bardzo niskiej (wskazanie od 0 do 3); wśród wychowanków było to 22,72% badanych.

Badania miały charakter pilotażowy i część kwestii nie zostało podjętych, warto jednak zwrócić uwagę na istotną rzecz, którą można określić jako *prestizż w grupie rówieśniczej*. Jakość funkcjonowania w grupie – doświadczenia, powodzenia i porażki w kontaktach z rówieśnikami – może negatywnie wpływać na kształtowanie się obrazu własnej osoby. Opinia o samym sobie ma znaczenie w ocenie własnych aktywności. To, czy obraz samego siebie jest pozytywny, wynika z sądów (wartościujących) dotyczących własnej osoby. Dokładny i stabilny obraz *ja* przepowiada lepsze przystosowanie. Właściwa samoocena gwarantuje trwałość relacji z otoczeniem społecznym i zachowanie własnej tożsamości.

Konkluzja

Na podstawie uzyskanych wyników badania ankietowego przeprowadzonego wśród trzech grup: wychowanków zakładu poprawczego, uczniów szkoły sportowej i seniorów, można wskazać, że wizerunek własny oparty jest nie tylko na subiektywnym postrzeganiu siebie. W kształtowaniu samooceny zasadne stają się opinie innych odnoszące się między innymi do fizyczności, mocnych stron oraz możliwości ocenianego. Postrzeganie siebie zależne jest także od doświadczenia (w tym doświadczenia emocjonalnego)⁶. Często decyduje to o kierunku i doborze podejmowanych aktywności oraz interpretacji zdarzeń. Niejednokrotnie obraz samego siebie oparty jest na tym, co stanowi pewien *brak*, pewną *ułomność* czy *niedoskonałość*, a czemu przypisuje się zbyt duże znaczenie.

Przedstawione badania koncentrowały się na:

- opiniach (badanych) w zakresie własnego wizerunku, swojego wyglądu i cech,
- wpływie wizerunku na postrzeganie siebie i innych,
- postrzeganiu wyglądu i cech lidera.

⁶ Filozofia wskazuje na doświadczenie zmysłowe, kiedy poznajemy rzeczywistość za pomocą zmysłów, i doświadczenie umysłowe, wynikające głównie ze świadomości własnych przeżyć.

W opiniach respondentów wygląd ma wpływ na nasz wizerunek i to, jak jesteśmy oceniani. Ogromna większość badanych uczniów szkoły sportowej (92,59%) udzieliła odpowiedzi twierdzącej na tak zadane pytanie. Wychowankowie tej samej placówki w mniejszości opiniują, że w ich otoczeniu wygląd ma znaczenie. Nie jest on w ogólności silnie akcentowany przez badanych uczniów i wychowanków. Natomiast w grupie badanych seniorów odsetek odpowiedzi pozytywnych na pytanie: *Czy w twoim otoczeniu wygląd ma znaczenie?* był najwyższy. Ponadto badani uczniowie i wychowankowie wskazali na elementy wyglądu oceniane pozytywnie i negatywnie. Zauważalne są różnice wynikające z sytuacji życiowej, osobistej i wieku badanych.

Postrzeganie siebie, to, kogo uważamy za osobę godną zaufania, wartościową, oraz to, w *jaki sposób zdobywa się szacunek*, stało się elementem rozważań każdej z grup. Najstarsi z badanych (seniorzy) odpowiadali najczęściej, że szacunek zdobywa się poprzez *bycie pomocnym i życzliwym*. W ich opiniach młodzi ludzie zdobywają szacunek innych poprzez *wygląd, aspekt materialny i negatywne zachowanie*. Odpowiedzi uczniów odnosiły się do: *ciekawych zainteresowań, pomagania w zadaniach, dobrych wyników w sporcie, szczerości, słuchania innych, otwartości*. Wychowankowie zakładu poprawczego wskazywali zaś na: *dbanie o wygląd/higienę, lojalność, bycie prawdziwym, bycie sobą i pomaganie innym*, lecz także *przemoc*. Pojawiała się również odpowiedź *nie zdobywam, bo nie mam kolegów* (odnoszące się do nastawienia oraz relacji w grupie).

Pojęcie znaczeniowe słowa lider nie jest oczywiste. Najczęściej jednak odnosi się do opisu kogoś, kto osiąga sukces, porywa tłumy, przewodzi grupie i/lub jest lepszy niż inni (np. w sporcie), przez co należy liczyć się z jego opiniami i poglądami. Lider to wizerunkowo ktoś, kim warto być. Ankieta pokazuje opinie, jakie na temat wyglądu i cech tzw. lidera mają badani. Elementy wyglądu liderów to dla seniorów przede wszystkim: *markowe ubrania, higiena osobista i schludny wygląd*. Dla uczniów są to *budowa ciała oraz markowe ubrania*, natomiast wychowankowie zakładu poprawczego udzielili najczęściej odpowiedzi *nie ma takich*, w mniejszym stopniu wskazali na *markowe ubrania* jako element wyglądu lidera.

Samoocena wynika z doświadczeń. Jeśli jest pozytywna, dowodzi harmonii posiadanych zasobów. Odpowiednio wysoka pozwala na realizację własnych aspiracji i staje się źródłem powodzenia. Z uwagi na charakter badania nie opisano wielu istotnych czynników (zmiennych) wpływających na charakter samooceny. Wydaje się, że dalsze badania winny dookreślić rolę zachowań/ prze-konań o sobie i respektowanie oczekiwań zewnętrznych. Być może informacje

otrzymane w niniejszej pracy byłyby wyraźniejsze, gdyby uwzględniono miejsce zamieszkania, wykształcenie i płeć respondentów. W celu weryfikacji powyższych rozważań należałoby zastosować techniki i narzędzia odpowiednie do uchwycenia tych zmiennych.

Bibliografia

- Bandura, A. (1982). Self-efficacy Mechanism in Human Agency. *American Psychologist*, 37(2), 122–147. DOI: 10.1037/0003-066X.37.2.122.
- Besz, A. (2012). Struktura wizerunku własnego ciała u sportowców z uszkodzeniem narządu ruchu. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 771. *Prace Instytutu Kultury Fizycznej*, 28, 137–150.
- Błachnio, A. (2012). *Starość non profit. Wolontariat na Uniwersytetach Trzeciego Wieku w Polsce i na świecie*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Buczak, A. i Samujło, M. (2013). Samoocena globalna i postrzeganie własnego ciała a zachowania żywieniowe studentów. *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, 32, 232–242.
- Cieślińska, J. (2013). Poczucie dobrostanu i optymizmu życiowego kadry kierowniczej placówek oświatowych. *Studia Edukacyjne*, 27, 95–112.
<https://poradniaonline.wordpress.com/2014/02/07/starosc/> [dostęp: 10.10.2021].
https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2003/K_152_03.PDF
- John-Borys, M. (red.). (1994). *Dorastający w relacjach ze światem*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Kulas, H. (1986). *Samoocena młodzieży*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Kwitok, A. (2007). *Przemoc w rodzinie jako źródło zachowań agresywnych młodzieży*. Praca doktorska. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Ostafińska-Molik, B. (2014). *Postrzeganie siebie i własnego zachowania w kontekście zaburzeń adaptacyjnych młodzieży*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Rylke, H. i Klimowicz, G. (1982). *Szkoła dla ucznia. Jak uczyć życia z ludźmi*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Sampson, E. (1996). *Jak tworzyć własny wizerunek*, tłum. A. Białkowska-Gużyńska, Warszawa: Dom Wydawniczy ABC.
- Schier, K. (2010). *Piękne brzydactwo. Psychologiczna problematyka obrazu ciała i jego zaburzeń*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Sikorska, I. (2010). *Ciało i zdrowie w okresie późnej adolescencji*. W: A. Brytek-Matera (red.), *Ciało w dobie współczesności. Wybrane zagadnienia z problematyki własnego ciała* (s. 131–148). Warszawa: Difin.

- Solar, W. (2017). *Jakie aspekty indywidualnego i kolektywnego 'Ja' wyznaczają pozytywną samoocenę. Znaczenie perspektywy sprawcy i biorycy*. Praca doktorska. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Weber-Rajek, M., Ciechanowska, K., Mieszkowski, J., Niespodziński, B., Wycech, M. i Perzyńska, A. (2014). Impact of Mental Health Resources on the Quality of Life of Patients after Stroke. *Journal of Health Sciences*, 4(9), 51–60.
- Zenger, J. i Folkman, J. (2019). *The 3 Elements of Trust*, <https://hbr.org/2019/02/the-3-elements-of-trust> [dostęp: 10.10.2021].